

ՇՎԷՅՑԱՐԱԿԱՆ ԳԻՒՂԸ *)

XIV

Ես քեզ գրել եմ արդէն, սիրելիս, որ մի բախտաւոր դիպուածով ինձ վիճակուեց ապրել այստեղի գիւղական թերթի խմբագրի տանը: Պ. Իլգը՝ իմ տանտէրը, իր սեփական թերթն ունի, որ ինձ անչափ հետաքրքրում է: Այս նամակս նուիրելու եմ հէնց այդ թերթին՝ հաւատացած, որ դա քեզ էլ հետաքրքրութիւն և գոհութիւն կը պատճառի:

Իսկապէս այդ թերթը, որ Simmenthaler Blatt (Սիմմընթալի թերթ) է կոչւում գաւառի անունով, միայն պ. Իլգին չի պատկանում, այլ նրա ամբողջ ընտանիքին մեծից մինչև փոքրը: Ամենայն օր առաւօտից երեկոյ իմ աչքի առաջ կատարեալ մըջիւնային աշխատանք է կատարւում Simmenthaler Blatt-ը գրելու բերելու համար: Աշխատում են նաև փոքրիկ երեխաները, որոնցից մեծը միայն ութ տարեկան է: Simmenthaler Blatt-ը կարծես Իլգ ընտանիքի մի անդամն է, ամենքի խնամքի, հոգածութեան առարկան:

Աշխատանքը արդարութեամբ բաժանուած է ընտանիքի անդամների մէջ. ինքը պ. Իլգը իսկական խմբագիրն է, նա է գրում, նիւթեր քաղում քաղաքների մեծ թերթերից, դասաւորում, կազմում թերթը, հարեան սենեակում մի հատիկ զրաշարի հետ շարում է այդ բոլորը: Այնուհետև թերթը հասնում է madame Մարիին. տան ներքին յարկում մի արագատիպ կայ, տիկին Իլգը նրա գաղտնիքը և լեզուն գիտէ: Տընտեսութեան վերաբերեալ բոլոր աշխատանքները կատարելուց յետոյ նա ցած է իջնում ներքնայարկ, բանի է ձգում արա-

*) Տես «Մուրճ» № 10.

գատիւր և սկսում է թերթի տպագրութիւնը: Պ. Իլզը այդ ժամանակ ներքև իջնելու կարիք չ'ունի, կնոջ վրայ միանգամայն վստահ է. նա հաստատ գիտէ, որ Մարին մի քանի ժամ յետոյ *Simmenthaler Blatt*-ի տպագրուած ծալքերը վեր կը հանի: Քանի-քանի անգամ հիացմունքով հետևել եմ ներքնայարկում կատարուող այն փոքրիկ աշխատանքին, որից այնքան մեծ բաներ են ծնւում: Կանգնած է մեքենայի վրայ տիկին Մարին, իր մեղմ աչքերը մի վայրկեան չը հեռացնելով անդադար դառնող թևերից՝ ձեռքի միակերպ շարժումով դնում է սպիտակ թերթերը, և իրանց սիրելի լրագիրը դուրս է գալիս միւս կողմից սիրուն տպագրութեամբ: Ներքնայարկի մի փոքր աղօտ լուսաւորութեան մէջ աղմկուող այդ մեքենան, նրա վրայ արձանացած համարեա միշտ սպիտակազգեստ ու գունատ այն կինը, որ այնքան դուրեկան մեղմութիւն ունի իր բոլոր շարժումներին, դէմքի արտայայտութեան ու մանաւանդ հնազանդ ու հիացած աչքերի մէջ, արդարև խիստ ուշագրաւ, խիստ գրաւիչ մի տեսարան է, մանաւանդ երբ մտածում ես, թէ որքան խոշոր, որքան նուիրական՝ է կատարուող գործը: Տպագրուած թղթի այդ փոքրիկ կտորը, որ հանդարտ դուրս է սողում մեքենայի բերանից, լեռնային այս խուլ անկիւնը և նրա գեղջուկ ժողովրդին կապում է ամբողջ աշխարհի հետ խօսում է ծովերով ու ովկիանոսներով բաժանուած հեռու երկրներէից ու ազգերից: Եւ այս մեծ գործը կատարւում է մի փոքրիկ ներքնայարկում, մի խեղճ գիւղացի կնոջ ձեռքով: Այնպէս չէ՞, սիրելիս, հրաշալի է այս բոլորը, լեզենդայի պէս գեղեցիկ:

Թերթը տպագրուած պատրաստ է, նոյն երեկոյ փոքրիկ խմբագրատանը, ուր *grand papa*-ն (պապիկը) իր լամպի առաջ կուացած՝ իր ծեր աչքերով դանդաղութեամբ կարդում է թարմ նորութիւնները քնելուց առաջ, տիկին Մարին և իր ամուսինը ծալում են *Simmenthaler Blatt*-ը, հասցէները փակցնում և իրար վրայ դարսում: Յաջորդ առաւօտ աշխատանքի հերթը հասնում է փոքրիկներին. որդին, Վիլլին, որ աւագն է, խմբագրատուն է քաշում իր փոքրիկ սալակը, նրա վրայ շարում ծալուած թերթերը և իր փոքրիկ քոյրերի՝ Մարթիլդի և Օտիլի հետ փոխառփոխ քաշելով տանում են դէպի պոստատուն: Այնտեղ նրանց սպասում է հաստ ձայնով, հաստ շրթունքներով, կոլոր լիքը դէմքով մի սակաւախօս ծերուկ, գիւղական պոստատան միակ պաշտօնեան, որ ամբողջ օրը աշխատում է իր երկու հասած աղջիկներին հետ: Փոքրիկ երեխաները լրա-

գլըրով լի իրանց սայլակը աղմուկով ներս են քաշում պոստատուն:

— Ach, So, բացագանչում է սովորաբար ծերուկ պաշտօնեան, թերթերն ընդունում է, և Simmenthaler Blatt-ը ճանապարհ է ընկնում դէպի հեռաւոր լեռները, հեռաւոր անտառներն ու գիւղերը, ձորերում կորած խրճիթները և օտար երկիրներ: Մի գողտրիկ սովորութեամբ օտարութիւն գնացած շվէյցարացիք կարծես հայրենիքի կարօտն առնելու համար, ուր և լինին, սիրում են իրանց գիւղական թերթն ստանալ: Հայրենի երկրի, հայրենի լեռների, անտառների, դաշտերի համն ու հոտն է տանում իր թևերի վրայ այդ անշունչ թիթեռը, որի անունն է լրագիր: Պ. Իլգը առանձին և իրաւացի պարծանքով դեռ առաջին օրը ինձ ցոյց տուեց Ռուսաստանի զանազան հեռաւոր անկիւններում ապրող սիմմընթալցիների, վիմիսցիների հասցէներ. նրանք բոլորն էլ ստանում են իրանց սիրելի Simmenthaler Blatt-ը:

Իսկապէս պ. Իլգը մի թերթ չի խմբագրում, այլ երեք, որովհետեւ «Սիմմընթալի թերթը» ունի նաև երկու յաւելում՝ Heimatklänge (Հայրենի հնչիւններ) և Anzeiger (Յայտարարութիւն), որոնցից առաջինը պատկերազարդ է: Simmenthaler Blatt-ը, որ այս տարի բոլորում է իր 13-որդ տարին, համարում է «քաղական օրգան ազատամիտ շահերի: Նա լոյս է տեսնում շաբաթը երկու անգամ, չորեքշաբթի և կիրակի օրերը, և իր երկու յաւելումներով միասին արժէ ընդամենը տարեկան հինգ ֆրանկ, այսինքն մօտ երկու բուլլի. դա մի գին է, որ մատչելի է գիւղական ազգաբնակչութեան, և զարմանալի չէ, որ այս խուլ անկիւնում թերթը ունի 1500 բաժանորդ, իսկ յայտարարութիւնների բաժինը տարածւում է ձրիապէս չորս հազար օրինակ:

Այս թերթերը չափազանց հետաքրքիր են, սիրելիս, որպէս իսկական և բազմակողմանի արտայայտութիւն շվէյցարական գիւղական կեանքի և նրա կարիքների: Ահա թէ ինչու կ'ուզէի քեզ մի մօտաւոր գաղափար տալ Simmenthaler Blatt-ի բովանդակութեան մասին, որով միևնոյն ժամանակ հասկանալի կը լինէր, թէ ինչով է հետաքրքրւում շվէյցարական գիւղական մամուլը, որոնք են նրան առանձնապէս զբաղեցնող հարցերը: Իմ առջև դրուած է այդ թերթի մի պատահական համար՝ № 85: Նոյնիսկ արտաքին պատկերը վկայում է, որ դա գիւղական թերթ է և յատկապէս շվէյցարական գիւղական թերթ: Ծաղատը զարդարուած է գեղջուկ կեանքը ներկայացնող մի բէալիստ նկարով: Վերևի երկու անկիւններից իրար են նայում մի եղ

Ա մի կով. նրանցից վար դէմուդէմ կանգնած են դաշտում աշխատող մի գեղջուկ և մի գեղջկուհի տեղական տարազով. աւելի վար Բերնի կանտոնի և Սիմմընթալ գաւառակի զինանշաններն են բռնում: Նկարի կենտրոնական մասը ներկայացընում է շվեյցարական մի լեռնոտ դաշտավայր, մի սիրուն պէյզաժ, որի վրայ այս ու այն կողմ անտառները մէջ, մարգագետիններում, կանաչագարդ ձորակներում հանդարտ արածում են բազմաթիւ մեծ ու փոքր անասուններ: Ամբողջ պատկերը իր պարզութեամբ և նշանակութեամբ օրիգինալ է և գրաւիչ:

Այնուհետև դրուած է անասնապահական մի ընկերութեան վարչութեան նիստի արձանագրութիւնը: Պէտք է ասեմ, որ անասուններն ազնւացնելու համար կազմուած բազմաթիւ ընկերութիւններ կան, որոնք բոլոր միջոցներով աշխատում են բարձրացնել գիւղացու տնտեսութիւնը՝ առաջնորդ հանդիսանալով նրան ընտանի կիւղանիները խնամելու գործում: Ամենայն տարի զանազան գաւառներում կազմակերպւում են անասունների զանազան տեսակների ցուցահանդէս, և լաւագոյն նշմուշներին տրւում են մրցականներ: Այդ ցուցահանդէսները կատարեալ ժողովրդական տօներ են: Լեռներից ցած են իջնում խայտաբղէտ, օրիգինալ շորերով հովիւները և քշում են իրանց անասունները նշանակուած տեղը. տեսարանը ակնապարար է. կենդանիների ամենաընտիր տեսակները կարելի է տեսնել ցուցահանդէսի դաշտում: Ահուելի ցուլեր, որոնք զսպուած են ռունգի եղջերային պատից անցրած հաստ պարանով. մեծամեծ խայտաբղէտ կաթնատու կովեր, որոնք իրանց մորթու զանազան նշաններով, ազնւութեամբ ու գեղեցկութեամբ հիացմունք են շարժում. ալպեան խիստ վտիտ, բայց հարուստ կրծով այծեր. բոլորովին սպիտակ կամ շէկ, լերկամաշկ խոզեր, որոնց մեծութիւնը միանգամայն տարօրինակ կարող է թւալ մեր կողմերում: Ահա այդ անասունները ահազին բազմութեամբ շարուած են կարգ-կարգ մի որևէ կանաչագարդ դաշտում. ժիւրիները—ժողովրդից ընտրուած դատաւորները անցնում են նրանց շարքերի միջով և այս կամ այն աչքի ընկնող կենդանու ձակատից կախում են մրցանակի նշանը և տիրոջը յանձնում մրցանակը: Շրջակայքից հաւաքուած գիւղացիների բազմութիւնը նայում է այդ տեսարանին, իր հերթին քննում է կենդանիների առաւելութիւններն ու թերութիւնները և իր բացազանչութիւններով քաջալերում վարձատրուածներին: Վերջանում է ցուցահանդէսը, և հովիւներն իրանց անասունները կրկին քշում են լեռները: Մրցանակի արժանացած կենդանիները զարդարուած ձակատներով, հանդիսաւոր կեր-

պով անցնում են փողոցներով, և նրանց հետևում են երջանիկ տէրերը: Հասկանալի է, թե այսպիսի ցուցահանդէսները, արդարութեամբ բաշխուած մրցանակները, նիւթական և բարոյական քաջալերութիւնները մինչև որ աստիճան կարող են սատարիչ հանդիսանալ անասնաբուժութեան զարգացմանը այս երկրում: Իր անասունների տեսակի ազնւացման համար աշխատող գիւղացին երկու զրդիչ ունի. նախ՝ որ անասունը անկախ մրցանակից աւելի արժէ, և երկրորդ՝ իր գեղեցիկ օգտակար գործի հրապարակական արդար գնահատութեան յոյսն ունի նիւթական վարձատրութեան զուգընթաց: Շվէյցարիան կարելի է ասել՝ ցուցահանդէսների երկիր է: Ցուցահանդէս երկրագործական գործիքների, տնային արդիւնաբերութեան, գանազան բոյսերի, սերմերի, ծաղիկների, ցուցահանդէս այգեգործութեան, անասնապահութեան, պանրագործութեան, իւղագործութեան և այլն: Ամիս չի անցնի, որ այդ փոքրիկ երկրի որևէ անկիւնում մի ցուցահանդէս չը լինի: Թողնենք դեռ աւելի մեծերը, ընդհանուր շվէյցարական ցուցահանդէսները այս կամ այն նշանաւոր քաղաքում:

Եւ այժմ մասնաւորապէս կանգ առայ անասունների ցուցահանդիսի և անասնաբուժական ընկերութիւնների վրայ, որովհետև թերթում խօսքը նրանց մասին է: Արձանագրութիւնից երևում է, որ անասնաբուժական տեղական ընկերութեան վարչութիւնը իր նիստում ինկատի է առնում «կանանց դաշտում» տեղի ունեցած անասունների ցուցահանդիսի տուած արդիւնքը, որը համարում է փայլուն: Ընկերութեան վարչութիւնը սակայն այդքանով չի բաւականանում, տնտեսութիւնը զարգացնելու համար նա որոշում է «ձմեռային դասընթացներ» կազմակերպել նոյեմբերի 30-ից մինչև դեկտեմբերի 5-ը, այսինքն՝ մի շաբաթ շարունակ, և ամեն միջոց ձեռք առնել, որ յաճախողների թիւը մեծ լինի: Այս դասախօսութիւնների միջոցով կարելի կը լինի գիւղացիներին հաղորդել անասնաբուժութեան վերաբերեալ նորագոյն կատարելագործութիւնները, նոր յայտնութիւնները, որոնցով հնարաւոր է աւելի յառաջագիմութիւն, աւելի յաջողութիւն գիւղական տնտեսութեան մէջ:

Վարչութիւնն ինկատի է առնում այնուհետև Բելգիայի Լիւտտիխ քաղաքում 1905 թւին կայանալիք ցուցահանդիսին մասնակցելու հրաւերը, որևէ միաձայն որոշում է ընդունել: Այդ մասնակցութիւնը կայանալու է նրանում, որ ընկերութիւնը ամենաընտիր տեսակի անասուններ պիտի ուղարկի Բելգիա ի ցոյց հանելու:

Կան և բազմաթիւ ուրիշ խնդիրներ, որոնք՝ ինչպէս և-

ընում է արձանագրութիւնից, ընկերութեան վարչութեան ուշադրութիւնն են գրաւել, բայց ես զանց եմ առնում՝ բաւականանալով այսքանով միայն:

Այս արձանագրութեանը թերթի մէջ հետևում է մի փոքրիկ լուր, որ նոյնպէս վերաբերում է անասնապահութեանը, և որ մեր երկրին էլ կարող էր օգտակար լինել: Բերնի կանտոնի 112 անասնատէրեր որոշել են իրանց անասունների ապահովագրութեան համար փոխադարձ օգնութեամբ մի դրամագլուխ հաւաքել ու ֆոնդ հաստատել: Թերթը հրաւեր է կարդում գիւղացիներին հետևել այդ գեղեցիկ օրինակին. ինքնըստինքեան մի եզր կամ մի կովը շատ մեծ հարստութիւն է, բայց մի գիւղացու տնտեսութեան մէջ նա ահագին նշանակութիւն ունի: Դու գիտես, սիրելիս, թէ մեր երկրում ի՞նչ խորը, ինչչուզիչ նշանակութիւն ունի հետևեալ ասացուածքը, թէ՛ «լուծս ցելում մնաց». երեք բառ, միայն երեք, բայց դա նշանակում է մեր գիւղացու համար տնաքանդութիւն, դժբախտութիւն, տնտեսութեան աւերած: Լուծը ցելումն է մնում, երբ յանկարծամահ է լինում արօրը քաշող եզր, և ահա, արտը ցանել չի կարող, իսկ մնացածը հասկանալի է, անօգուտ է երկարացնել: Շվէյցարիայում գիւղացու «լուծը ցելում մնալ» այն մտքով, ինչպէս մեզանում են հասկանում, այդ իհարկէ՛ չի կարող, այնտեղ բազմաթիւ միջոցներ կան ձախորդութիւնից մի կերպ ազատուելու: Նախ համատարած ախտերը շնորհիւ բժշկական միջոցների այնքան էլ մահացու չեն անասունների համար. երկրորդ՝ եթէ եզր մեռնի, շվէյցարացին իր ձին ունի. եթէ այն էլ չը կայ, գիւղական բանկերը կան, որտեղից կարելի է պարտք վերցնել առանց վաշխառուներին դիմելու: Եւ չը նայելով այդ բոլոր յարմարութիւններին, անուամենայնիւ շվէյցարացի անասնատէրը հարկ է համարում մասնաւոր ընկերակցութիւններ կազմել իր անասունների ապահովութեան համար: Այդպէս է իրական քաղաքակրթութիւնը, սիրելիս, չը կայ կացութիւն, որով նա վերջնականապէս գոհ լինի, կեանքը այս երկրում մի անընդհատ, տենդոտ յառաջխաղացութիւն է: Նշանաւոր երևոյթները այս երկու տնտեսական և հասարակական կեանքում փոխում են ոչ թէ տարիների, այլ օրերի ընթացքում: Սրանց երեկն ու այսօրը ոչնչով նման չեն իրար. մարդիկ կարծես վազում են հեծիկ: Բաւական է, որ տնտեսութեան վերաբերալ մի նորութիւն յայտնուի այս երկրի մի կողմում, և ահա նա իսկոյն տարածւում է միւս գաւառներում և գիւղերում՝ առաջ բերելով մի ամբողջ կերպարանափոխութիւն: Տիրութեամբ եմ յիշում մեր երկրի սայլերը, գութանները, արօրները, որոնք

անհուն ժամանակներէից քաշ են ընկել մեր ողորմելի, վախճվառոյժ անասունների պարանոցներէից, ցաւով եմ երեակայում նրանց յետեից քայլող մեր գիւղացուն, նրա դանդաղ, անյոյս քայլուածքը, նրա անյոյզ, ընկճուած դէմքը, հոգազոյն, կնճռոտ ձակատը, ուր խոհերը կարծես քարացել են շատ հին ժամանակներից: Մեր յամրաքայլ, հաստակաշի գոմէշն ու իր տէրը, երկու լծակից ընկերներ, հողին կպած զոյգ դատապարտուածներ են, որոնք կարծես պիտի վարեն, վարեն, երբէք չը կշտանալու, երբէք երջանիկ չը լինելու համար: Բայց շարունակենք:

Շվէյցարիայում իւրաքանչիւր նոր օրէնք կամ օրէնսդրական որեւէ փոփոխութիւն, ինչքան և աննշան լինի նա, կատարւում է բացառապէս ընդհանուր ձայնատուութեան սկզբունքի վրայ: Ամեն մի օրինագիծ պարտաւորական օրէնք դառնալուց առաջ՝ բացի այն, որ ենթարկւում է հրապարակական բացարձակ և մանրամասն քննադատութեան երկրի հասարակական կարծիքը ղեկավարող մանր ու մեծ լրագրական օրգանների կողմից, ապա և առանձին կուսակցութիւններ ու հասարակական-քաղաքական ընկերութիւններ իրանց թուցիկ կոչելով ժողովրդի բոլոր խաւերին հասկանալի և պարզ են դարձնում առաջարկուած նորութիւնը: Շվէյցարական իւրաքանչիւր քաղաքացի (նչ թէ քաղաքի քնակիչ, այլ citizen) այնուհետեւ յայտնի օրում և տեղում գնում է ազատօրէն ասելու իր կարծիքը, որ օգտակար է համարում իր և իր երկրի շահերի տեսակէտից: Չեմ երկարացնում, որովհետեւ գուցէ յետոյ աւելի երկարօրէն գրեմ, երբ Շվէյցարիայի դաշնակցական, կանտոնային և համայնական կազմակերպութեան մասին խօսեմ: Առայժմ ասեմ, որ իմ առջև դրուած *Simmenthaler Blatt*-ի այս համարում մի հետաքրքիր օրինակ կայ շվէյցարական օրէնսդրական գործառնութեան: Առաջիկայ կիրակի համայնական ժողով է տեղի ունենալու Վիմիսում, ուր պիտի ձայնատուութեան ենթարկուեն օրէնսդրական մի քանի կարեւոր փոփոխութիւններ: Այդ առթիւ «Բերն կանտոնի ազատամիտ ղեմօկրատիական կենտրոնական վարչութիւնը» մի կոչ է ուղղել ընտրողներին, որի մէջ բացատրւում է իր հայեացքները առաջարկուած օրինագծի մասին և մէկիկ-մէկիկ մատնանիշ է անում այն կէտերը, որոնց վերաբերմամբ հարկաւոր է «այո» կամ «ոչ» ասել: Ահա այդ կոչն է, որ հրատարակուած է այս գիւղական թերթի մէջ: Օրինագծի առաջին կէտի նպատակն է, ասուած է այդ կոչի մէջ, ժողովրդաշատ և հաղորդակցութեամբ հարուստ կանտոնների ազ-

դեցուծիւնը թուլացնել «ազգային խորհրդում»: Դա վնասակար է, որովհետեւ բազմաթիւ գծաւորութիւնների և արդարացի դժգոհութիւնների առիթ կը դառնայ, պէտք է մերժել, ասելով՝ «ոչ»!

Երկրորդ կէտը վերաբերում է ոգելից ըմպելիների վաճառման համար սահմանուած 32 յօդուածին: Ցանկութիւն կայ այդ յօդուածը փոփոխութեան ենթարկել այնպէս, որ ալկոհոլիզմի տարածման առաջն առնուի: Այս փոփոխութիւնը օգտակար է և անհրաժեշտ, ասում է կոչը, պէտք է ընդունել—այո՛ւ:

Օրինագծի երրորդ կէտը վերաբերում է պատժական օրէնքի լրացուցիչ մի յօդուածին, որը ցանկալի է և օգտակար, ասել՝ այո՛ւ:

Ամենից հետաքրքիրը չորրորդ կէտն է, որ վերաբերում է շների վրայ դրուած հարկին: Իդէպ է ասել, որ Շվէյցարիայում աշխատում են հարկի ենթարկել այն ամենը, ինչ ծառայում է ժողովրդի ունեւոր մասի շոայլութեան կապրիզներին և անհրաժեշտ կենսական պէտքերի մէջ տեղ չի բռնում: Իմ նախորդ նամակներից դու գիտես արդէն, որ շները այս երկրում վաղուց է՝ ինչ համարւում են համարեա բացառապէս զուարճութեան, ճոխութեան առարկաներ: Տներ պահպանելու տեսակէտից նրանք էլ հարկաւոր չեն, որովհետեւ գոյութիւնը համարեա դադարել է: Ահա թէ ինչու մեր երկրում տակաւին այնքան անհրաժեշտ, այնքան պիտանի այդ կենդանիները, որոնցից ամեն մարդ կարող է պահել՝ որքան սիրտն ուզի, այստեղ՝ Շվէյցարիայում բաւական դժուարութեան մէջ են դնում իրանց տէրերին, որովհետեւ իւրաքանչիւրի համար պէտք է վրձարել տասը Ֆրանկ, մօտ չորս բուբլի հարկ տարեկան: Ինչ ասել կ'ուզի, որ այդ պայմանով երկրի չունեւոր մասը բնաւ յանձն չի առնի թէկուզ մի հատիկ շուն պահել, մանաւանդ որ բոլորովին պէտք էլ չ'ունի. կը մնան միայն հարուստները, որոնք իրանց զուարճութեան համար դրամական փոքրիկ գոհողութիւնը կ'անեն հաւատարիմ չորքոտանին իրանց դահլիճներում վազցնելու համար:

Այսպիսով՝ շների վրայ դրուած հարկը բնաւ չարիք չէ, ընդհակառակը՝ մի աղբիւր է պետական գանձարանի համար: Բայց ինչպէս երևում է, այս երկրի հարուստները չորսական բուբլի հարկը շատ չնչին են նկատում մի շուն ունենալու համար, նրանք մի քանիսն են պահում մէկի տեղ: Ահա նոր օրինագծի չորրորդ կէտը վերաբերում է վերջին հանգամանքին: Քանի որ, ասուած է կոչի մէջ, հարուստները իրանց միանգամայն աւելորդ զուարճութեան համար սիրում են մի քանի շներ պահել, համայնքները պէտք է իրաւունք ստանան այդ կենդա-

Նիւների վրայ դրուած հարկը տասը ֆրանկից բարձրացնել քսան ֆրանկի, այսինքն մօտ ութ բուլլու: Հետեապէս այդ կէտը քուէարկելիս պէտք է ասել՝ այո:

Simmentaler Blatt-ը իր կողմից քննութեան է ենթարկում այդ կոչը. «Շվէյցարիան ազատ երկիր է, ասում է թերթը, ժողովրդական ներկայացուցչութեամբ, ուստի իւրաքանչիւր ոք ազատ իրաւունք ունի իր կամքն արտայայտել ձայնատուութեամբ, ինչպէս ուզում է: Բայց մենք, շարունակում է թերթը, մեր հասուն փորձառութեան վրայ հիմնուելով՝ պարտք ենք համարում ասել, թէ այս առաջարկութիւններից որոնք են օգտակար»:

Այնուհետև թերթը մէջ է բերում օրինագծի կէտերը և իր ընթերցողներին խորհուրդներ տալիս իւրաքանչիւրի վերաբերմամբ առանձին-առանձին:

Դուրս է գալիս, սիրելիս, որ իմ բարի խմբագիր Իլզը մի մորալիստ է, նա աշխատում է իր թերթով գիւղական ժողովրդի ոչ միայն նիւթական բարեկեցութեանը սատարիչ լինել օգտակար խորհուրդներով, այլև զուտ բարոյական դաստիարակութիւն տալ նրան մի կատարեալ պատետորի պէս: Նրա թերթում ես գտնում եմ մի բնորոշ յօդուած՝ «կիրակին օգտակար կերպով գործածելու մասին»: Յուսամ՝ քեզ չեմ ձանձրացնի, եթէ այդ յօդուածից մի քանի քաղուածքներ անեմ:

«Այս ամառ, ասում է թերթը, շատ սակաւ անգամ կարելի էր ասել, «կիրակին գեղեցիկ է ու պայծառ...», որովհետև երկինքը միշտ մառախլապատ ու անձրևաբեր եղաւ: Հէնց որ մի գեղեցիկ կիրակի առաւօտ էր բացւում, իսկոյն սկսւում էր մարդկային իղձերի մի ուշադրաւ տեսարան: Դեռ վաղ առաւօտից ոմանք կառքերով, ոմանք ոտով ձանապարհ էին ընկնում դէպի լեռները: Նրանք գնում էին Հելվեթիայի բարձունքից դիտելու հեռաւոր տեսարանները և հնչեցնելու հայրենի երգը:

«Եւրոպայի բարձր վայրերում

Դրել է Աստուած իմ հայրենիքը:

Մենք այդ բիւրեղեայ բարձունքներից

Ջուր ենք բաժանում ազգերին»:

Մի քանի անգամ ես առիթ եմ ունեցել քեզ նկարագրելու, սիրելիս, թէ որքան գեղեցիկ կերպով է անցկացնում շվէյցարացին իր տօն օրերը. ուրախ եմ, որ այժմ նոյնը կարող եմ հաղորդել քեզ արդէն շվէյցարացու շրթունքներով՝ քաղելով մի

գիւղական թերթից: Եւ տես ճրքան թովիչ պարզութիւն, բայց և որքան վեհութիւն, հպարտութիւն այդ գեղջուկ տեսարանի մէջ: Ժողովուրդը, հասարակ գիւղական ժողովուրդը գնում է իր մի քանի ազատ ժամերը անցկացնելու իր հայրենի լեռների բարձունքների վրայ, գնում է դիտելու այն ակնապարար տեսարանները, շնչելու կենդանաբար անուշաբոյր օդը իր հայրենի ձորերի և անտառների, որոնցով այնքան օտարականներ հմայուած են: Այս փոքրիկ ժողովուրդը այնքան է սիրում իր փոքրիկ, բայց դրախտանման հայրենիքը: Կարգաւ էլի մի անգամ, կարգաւ այդ չորս տող երգը՝ «Եւրոպայի բարձր վայրերում դրել է Աստուած իմ հայրենիքը...» սքանչելի է, այնպէս չէ, սիրելիս, «Բիւրեղեայ բարձունքներից ջուր ենք բաշխում ազգերին...» Որքան վեհութիւն, որքան հմայիչ պարզութիւն կայ այս փոքրիկ այլաբանութեան մէջ: Չը գիտեմ՝ ինքը շվէյցարացին այլաբանութիւն դրե՞լ է այս երկտողի մէջ, բայց ես այն ուրիշ կերպ չեմ հասկանում. «Ջուր ենք բաշխում ազգերին...» միայն ջուր... ճշմարիտ է, եւրոպական շատ գետեր են գոռոզ Ալպերից սկիզբն առնում, գերմանական Հռենոսն էլ նրանց հարուստ ստինքներով է սնւում, բայց ջրից բացի Շվէյցարիան, այս գողտրիկ լեռնային կղզին էլի մի ուրիշ բան է տալիս ազգերին, աշխարհին, որ շատ աւելի թանգ է, քան առաջինը. դա այս փոքրիկ երկրի տուած քաղաքական ու քաղաքացիական իմաստութեան մեծ օրինակն է:

Ես առիթ ունեցել եմ քեզ գրելու, թէ այս փոքրիկ ժողովուրդը ինչպէս կարողացել է իր ջերմ ծոցում տարբեր լեզուների, տարբեր ցեղերի ձգտումները հաշտեցնել մի մեծ գաղափարի՝ քաղաքացիական պարտականութիւնների վրայ հաստատելով ազգային ամբողջութիւնը: Մինչդեռ ուրիշ երկրներում (օրինակ Աւստրիա) տարբեր ցեղերը, կրօնները ու լեզուները բզկտում են իրար կամ հեծում են մի բռնապետական բիրտ ընթիմի տակ (օր. Թիւրքիա), այստեղ բոլորն ապրում են եղբօր պէս հաւասար իրաւունքով: Այս մասին կարելի է ամբողջ հատորներ գրել, բայց թողնենք. այժմ ես քո ուշադրութիւնն եմ հրաւիրում շվէյցարական ազգային մի այլ բնաւորիչ գծի վերայ, որ ըստ իս կարող է նոյնպէս օրինակ հանդիսանալ ազգերին, որոնց Շվէյցարիան իր «Բիւրեղեայ բարձունքներից ջուր է բաժանում...» Ահա այդ բնորոշ յատկութիւնը. կարծում եմ չափազանցութիւն չի լինի ասել, որ քիչ ժողովուրդ աշխարհում այնպէս հայրենասէր է, որքան շվէյցարացին, որ և միևնոյն ժամանակ այնքան լախ է, նախապաշարմունքից ազատ դէպի օտարները:

Հայրենի բնութեան գեղեցկութիւնների մէջ ծնունդ ապրած՝ թուում է թէ շվէյցարացին վերջիվերջոյ պիտի սովորէր և անտարբեր աչքով նայէր այն բոլորին, ինչ այնպէս գործաւում է օտարներին: Բայց ոչ. շվէյցարացին իր հայրենիքի վերաբերմամբ նման է խենթ սիրահարին, որ երբէք չի կըշտանում իր սիրոյ առարկայից: Շվէյցարիան նրա համար մի մարմին առած գեղեցիկ իդէալ է, որ նա գուրգուրում է, փառաքում է ամեն օր, ամեն ժամ: Իր հայրենիքի մասին խօսելիս միշտ երջանիկ է, միշտ ժպտաղէմ. շատ անգամ է լսել օտարներից, բայց էլի երբէք չի ձանձրանում լսել, որ ամեն բան իր երկրում գեղեցիկ է, գրաւիչ: Աւելին կ'ասեմ. նա այնպէս յափշտակուած է իր հայրենիքով, նրա բնութեամբ, քաղաքական, հասարակական կարգերով, որ երբեմն նոյնիսկ չնչին նկատողութիւն օտարներից լսելու տրամադրութիւն անգամ չի ցոյց տալիս: Շատ անգամ մարդ խօսակցելիս այնպիսի տպաւորութիւն է ստանում, կարծես այս երկրում մարդիկ նեղհայեաց են, բոլի սահմանափակ մտքով ազգայնականներ: Բայց դա միայն ըստ երևոյթին է, որովհետև նեղսիրտ, սահմանափակ հայրենասիրութիւնը միշտ զուգընթաց է օտարատեցութեան, կոյր մեծամտութեան. այսպէս է՝ օրինակ՝ առած դարձած գերմանական շովինիզմը, որ արտայայտուում է արտաքին յարաբերութեան մէջ այնքան անհամակրելի, այնքան անմարդասէր գոյներով: Շվէյցարացին այդպէս չէ. նա ասում է. «Մեր երկիրը փոքր է, մենք փոքր ազգ ենք, գեղջուկներ ենք, բայց լաւ ենք մեզ համար, սիրում ենք մեր երկիրը, յարգում օտարին և օտարներին, թողէք մեզ այնպէս, ինչպէս կանք, ու եղէք, ինչ ինքներդ կ'ուզէիք լինել»:

Եւ արդարև ևրոպական ոչ մի երկրում այնքան օտարականներ չը կան, որքան շվէյցարիայում, և ոչ մի երկրում օտարականները այնպէս լաւ չեն ընդունուած, որքան այստեղ: Այս երկրում մի անկիւն, մի ձոր, մի լեռ, գիւղ չը կայ, որ օտարների ոտի տակ կոխան չը լինի, և չը նայելով դրան, նրանք միշտ սիրալիւր են իրանց վերաբերմունքի մէջ դէպի վաղուց ձանձրալի, սովորական դարձած հիւրերը: Մի սկեպտիկ կը նշկատի, թէ այդ վերաբերմունքի հիմունքը շահախնդրութիւնն է, անշուշտ շվէյցարացին շահուում է օտարներից. բայց ամեն երկրի համար եկտրները մի եկամուտի աղբիւր են, սակայն ամեն տեղ էլ նոյն տրամադրութիւնը, նոյն սրտաբաց ընդունելութիւնը չը կայ: «Օգտուում են»... բայց իրանց կոպէկները երբէք չեն խնայում՝ դժբաղդների, հալածուածների աղաղակները լսելիս: Հայկական սարսափների ժամանակ շվէյցարական մեծ

ու փոքր քաղաք չը մնաց, ուր օգնութեան կոմիտետ հիմնուած չը լինէր հայերին օգնելու համար: Այդ հաստատութիւններէց շատերը դեռ այսօր էլ գոյութիւն ունեն: Քանի՜ փոքրիկ հայ որբեր դեռ այժմ էլ մնում են շվէյցարական այս կամ այն գիւղում, քաղաքում: Եւ այսչէ բոլորը. թիւը քահայերի այն աւրիւնոտ տարիներում այս փոքրիկ երկրում, ուր հազիւ երեք միլլիոն ժողովուրդ կայ, մօտ կէս միլլիոն ֆրանկ հանգանակուեց հայերի մեծ դժբաղդութիւնը մի փոքր ամոքելու համար: Որչափ դրամ հանգանակուեց նաև անգլո-տրանսվաալեան պատերազմի ժամանակ բոեբների համար: Չը կայ ազգերի մեծ դժբաղդութիւն, որ այստեղ արձագանգ չը գտնի: Ահա թէ ինչպէս, սիրելիս, շվէյցարացին իր մեծ, անկեղծ հայրենասիրութիւնը միացրել է նոյնքան մեծ, նոյնքան անկեղծ մարդասիրութեան հետ: Նա հրաշալի կերով ապացուցանում է, որ այդ երկու զգացմունքները ոչ միայն չեն խանգարում, այլ նոյնիսկ լրացնում են իրար: Այս բոլորից յետոյ նա իհարկէ իրաւունք ունի հպարտութեամբ երգել իր Ալպերի կատարներէց՝

«Մենք բիւֆեղեայ բարձունքներից ջուր ենք բաշխում ազգերին...» Նուիրական, փրկարար ջուր, որ լաւ կը լինէր՝ մի փոքր էլ միւս՝ աւելի մեծ, աւելի հարուստ, աւելի յոխորտացող հարևան երկրների կրծքից հոսէր: Բայց լինէ՛ եմ ասում, Հոենոսը, գերմանական ազգային գետը Շվէյցարիայից է գնում դէպի Վիլնիւմի երկիրը և այնտեղից էլ դուրս չի գնում: Ներքի ինձ, որ մի փոքր շեղուեցի, բայց ուրիշ կերպ չէր կարելի:

Ասացի, որ իմ բարի խմբագիրը հրապարակասուրբիւնը մի քիչ պատեփորի պէս է հասկանում: Ահա թէ ինչ եմ գրտնում միենոյն յօդուածում, որ ինձ վերևի խորհրդածութիւններին առիթ տուեց.

«Եւ մենք ունինք մեր ազատ երկիրը, շարունակում է թերթը. հնչեց գիւղական եկեղեցու զանգակը, հնչեց տօնական լրջութեամբ: Քաղաքացի կանաց ու տղամարդկանց մի խումբ լցուեց Աստուծոյ տունը, որպէսզի խրատական մի խօսք լսի, սակայն դեռ շատ, շատ տեղ կար ազատ»:

«Միայն մեր ժամանակներում է, որ ժողովուրդը կիրակի օրերը ճաշից առաջ այնպիսի բաներ է կատարում, որ պիտի վրդովի և մտածել տայ լրջմիտ մարդկանց: Այս ամառ ես շատ ու շատ անգամ եմ տեսել, որ մարդիկ «քարոզի» գնալու փոխարէն խոտ են հնձում, խուրձ են կապում և այլն: Բայց մի՞թէ կիրակին այդպիսի աշխատանքի համար է: Միշտ զպրոցական աշակերտներն էլ այնտեղ են լինում օգնելու կամ շօնելու

և նայելու համար: Պարզ է, որ սրանք եկեղեցի գնալով՝ աւելի երկիւղած, աւելի բարեբարոյ կը լինէին: Հէնց այստեղ է, որ պէտք է ասել՝ «վատ օրինակները փշաջնում են լաւ բարքերը»:

Ես դիտմամբ առաջ բերի այս ամբողջ կտորը, որ դու տեսնես, սիրելիս, թէ ինչպէս է վերաբերում շվէյցարացին կիրականօրեայ հանգստին: Մեզանում կարծւում է, որ քաղաքակիրթ երկրներում եկեղեցին իսպառ դադարել է որեւէ նշանակութիւն ունենալուց: Դա չափազանցացրած, սխալ կարծիք է. այստեղ եկեղեցին էլ չի նկատւում որպէս միակ առաջնորդը մարդկային գործողութիւնների, նա չի, որ մղումն և գոյն է տալիս հասարակական կեանքին, այդ ճշմարիտ է, բայց նա դեռ մի հաստատութիւն է, ուր ժողովուրդը սիրում է դեռ ևս սիրոյ և ճշմարտութեան խօսքը լսել: Քաղաքներում կիրակի օրերը եկեղեցիները լիքն են լինում, այս յետ ընկած Վիմիսում գիւղական թերթը դժգոհ է, որ խեղճ, աշխատաւոր գիւղացիք փոխանակ եկեղեցում քարոզ լսելու՝ գնում են իրանց դաշտային աշխատանքները կատարելու:

Կրօնի և եկեղեցու մասին առհասարակ ամենատեսակ ծայրայեղ կարծիքներ կարելի է լսել և գրել այստեղ, բայց դա միայն իբրև արտայայտութիւն անհատական մտքի, իսկ ժողովրդի ամբողջութիւնը իր հոգու խորքում դեռ ևս գերբնականի, հանդերձեալ անյայտի հետամուտ է և բացատրութիւնը խնդրում է երկնքից:

Մի զարմանար, սիրելիս, որեւէ հաստատութիւն, որ իր թիւկունքին դարեր ունի, անախրոնիզմ դառնալու համար դարձեալ դարերի պէտք ունի: Եւ յետոյ մարդկային հոգին... այս յաւիտենական ծարաւը, յաւիտենական դժգոհը փնտրում է միշտ և մխիթարում է փնտրելով: Շատ անգամ այդ մշտական խոյզ ու խնդիրների մէջ բանականութիւնը, տրամաբանութիւնը լռում են. իսկ քաղաքակրթութիւնն ու լուսաւորութիւնը դեռ լիովին չեն բաւականացնում:

Եւ Շվէյցարիայում ոչ ոք իր եկեղեցուց դժգոհ չէ, ոչ ոք ժողովրդի կրօնական տրամադրութեան դէմ չէ, որովհետեւ կրօնը այստեղ չի հանդիսանում իբրև խափանառիթ հանգամանք իսկական լուսաւորութեան և քաղաքակրթութեան. նա համբերող է և սահմանափակում է միմիայն խղճերի մէջ: Քաղաքակրթութեան իսկական նշանն է հանգիստ ձգել խղճերը, մարդու ներքինը, ժամանակի հետ մարդկային հոգու այդ մասում էլ կարող է կատարուել անխուսափելի էվոլյուցիան, եթէ դա տրամաբանական է և համապատասխան բանականութեան,

էլ ինչո՞ւ անօգուտ փութկոտութեամբ թունաւորել, վիրաւորել խղճերի խաղաղութիւնը: Այսպէս է մտածում լուրջ, լուսամիտ շվէյցարացին, և զանազան կրօններ ու եկեղեցիներ խաղաղութեամբ ապրում են իրար կողքի, առանց որ հայրենիքի մեծութիւնն ու բարօրութիւնը դրանից մազի չափ վնասուի:

Գիւղական այս թերթը դժգոհ է կիրակնօրեայ առաւօտեան աշխատանքներից, նա դժգոհ է նաև ճաշից յետոյ կատարուող այն զուարճութիւններից, որոնք վերջանում են ուշ գիշերով և անկարելի դարձնում յաջորդ՝ երկուշաբթի օրուայ աշխատանքը:

«Սև երկուշաբթին վաղուց յայտնի է իր անուշով, բացառանշում է նա. իւրաքանչիւր վարպետ այն կարծիքին է, որ երկուշաբթի օրուայ աշխատանքը անօգուտ է, անպէտք է: Ինչո՞ւ: Որովհետև կիրակի օրը հանգստութեան օր չէ այժմ, այլ մի օր, որ մարդկանց աւելի անշնորհ է դարձնում»... «Հարկաւոր է կիրակին աւելի խելացի կերպով անցկացնել, տօն օրեր, զուարճութեան օրեր տարուայ ընթացքում շատ ու շատ կան»: Այսպէս է վերջացնում նա իր խօսքը:

Թերթի միւս⁹ երեսում ես գտնում եմ մի գեկուցում գիւղատնտեսութեան մասին. ապա կայ մի փոքրիկ յօդուած՝ կենդանիներին պրեմիա նշանակելու հարցին նուիրուած, մի այլ տեղ խօսուում է մի ալբումից, ուր բացառապէս գեղեցիկ եղջերի ու կովերի նկարներ են, յետոյ շվէյցարական լեռների մի ճանապարհորդական նկարագիր: Վերջում լուրեր գանազան կանտոններից և արտասահմանից: Թերթն՝ իհարկէ՝ իր սեփական հեռագիրը չ'ունի, բայց նա քաղաքական խոշոր լուրերը վերցնում է տեղական մեծ թերթերից և շաբաթական երկու անգամ հաղորդում իր՝ գեղջուկ ընթերցողներին: Գիւղն անգամ այստեղ ոչ ծայրայեղ հետաքրքիր է և ոչ անհամբեր, լուրերի մի երկու օր ուշ հասնելը նրան շատ էլ չի անհանգստացնում, և այս թերթը լիովին գոհացնում է ամենքին, թէև կան քաղաքների խոշոր թերթեր ստացողներ էլ:

Թերթի վերջում հրատարակուած է ծնուածներին, մեռածների և նշանադրուածների ցանկը, որ նոյնպէս պակաս հետաքրքիր չէ գիւղական ազգաբնութեան համար որոշելու ազգաբնակչական «շարժման» չափը: Սա մի սովորութիւն է նաև այս երկրի մեծ, քաղաքային թերթերի համար:

Ահա քեզ, սիրելիւս, շվէյցարական գիւղական թերթը. նրա բովանդակութիւնը՝ ինչպէս տեսնում ես՝ ինքը գիւղն է, անասունների ապահովագրութիւն, ցուցահանդէս, անասնաբուժա-

կան ընկերութիւններ, օրէնսդրական քուէարկութիւններ, գիւղական եկեղեցի, դաշտային աշխատանքներ, զրօսանքներ լեռներում կային:

Գիւղական թերթ... խեղճ, համեստ անուն, բայց որքան կարևոր օրգան հասարակական տեսակէտից: Գիւղն էլ կեանք ունի, ապրում է, չէ՞, և այդ կեանքը խողոր, ցնցող, ուշք գըրաւող չէ, նա շատ անգամ նոյն շատերի համար գրաւիչ չէ, որովհետև արտայայտւում է բազմաթիւ մանր, աննշան երևոյթների մէջ, որոնք հեշտութեամբ խուսափում են աշխարհի աչքերից: Յետոյ գիւղը բարձր խօսել չը գիտէ իր պէտքերի, իր ցաւերի մասին, նրա ձայնը երբեմն քաղաքներին չի հասնում, կամ եթէ հասնում է, ոչ այնպէս, ինչպէս հարկաւոր է: Ահա այնտեղ, գիւղական այդ համեստ անկիւնում բուն է դրել թղթի այն կտորը, գիւղական թերթը, նա տեսնում է, լսում է բաներ, որոք այլապէս աննկատելի կ'անցնէին և որոնք՝ լաւ է, որ քաղաքներում, ուր նստում են աշխարհի հօրները, լսելի և տեսնելի դառնան: Եւ յետոյ այդ թղթի կտորը նաև բանքեր է, աշխարհի ամեն ծայրերից լուրեր ունի, լաւ թէ վատ, տխուր թէ ուրախ, այդ միևնոյն է, նա միջնորդ է, իսկ իր հաղորդածները օժանդակում են ժողովրդի մութ գիտակցութեան պարզութուն, կենսական ճշմարտութիւնների աղբիւր են դառնում:

Երբ մի երկրում այնպիսի գիւղ կայ, ուր բարքերը գեղջրկօրէն քաղաքակրթուած են, և ուր քաղաքացիական ու ազգային գիտակցութեանը հնարաւոր է եղել միացնել համամարդկային գաղափարը, ուր մի թերթ է հրատարակւում հազար հինգ հարիւր օրինակով, չէ՞ս գտնում, որ այդպիսի մի երկիր կարող էր օրինակ դառնալ շատ ուրիշներին:

Յիշիր, թէ ի՞նչ արտասուելի վիճակի մէջ են մեր գիւղերը շնորհիւ անհասարակ լրագրի բացակայութեան: Լուրերը գալիս են բերանէքերան, ում ինչպէս հաճելի է՝ պատմում է լսածը, իր սիրած յաւելուածներով, վերջիվերջոյ սաքունների խաւարի մէջ ամեն բան դառնում է այլանդակ, ուռած, հրէշաւոր: Եւ յետոյ մեր գիւղը համր է, նա իր թերթը չ'ունի խօսելու համար, նրա կեանքի մէջ երևոյթները, ցաւոտ թէ ուրախ, ծնւում են և մեռնում աշխարհից ծածուկ, աչքերից հեռու, մի խաւարի մէջ, որը որքան հին է, նոյնքան էլ թանձր է: Թողնենք գիւղական թերթը, քաղաքների թերթերն էլ չեն հասնում, եթէ հասնեն էլ, ո՞վ կարդայ, երբ գիւղը դեռ կարդալ չը գիտէ: Կը

Կարդայ մի օր, հաւատանք, սիրելիս, ժամանակը դանդաղ է,
բայց էլի շարժում է, աշխարհում չը կայ ժողովուրդ, որի ճա-
կատը յաւիտենականապէս մեխում լինի խաւարի ժայ-
ռելին:

Յ'գրութիւն!

Ընկերդ՝

ԿՈՒՐԲԱԹ-ՀԱՐՈՒՆ
